

ZAANDIJK - De huur bedroeg er in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog geen vier ouderwetse guldens per maand. De bewoners behoorden tot de allerarmsten van de Zaanstreek. En de huisjes verpauperden. Tot 1979. Toen stond een groep Zaankanters op die het verval van de unieke buurtschap Domineestuin in Zaandijk aan het hart ging. Dankzij hun inspanningen staat er nu een nieuwe, authentiek ogende Domineestuin. Dit weekeinde viert de stichting haar 25-jarig bestaan. Al vanaf eind 1600 staan er 'Achter de kerk*', zoals de buurtschap in de volksmond heette, houten huisjes. Aanvankelijk honderden, maar met name in de tweede helft van de twintigste eeuw viel de een na de ander aan de sloophamer ten prooi. Het huidige wijkje dankt zijn naam aan een van de paden in dat buurtje. „Ik neem aan dat de Domineestuin inderdaad op grond ligt waar ooit de tuin van de dominee was", denkt René Sman, van meet af aan een van de grootste voorvechters van behoud van het wijkje.

Donker

Eeuwenlang hield 'Achter de kerk' stand, maar in de jaren dertig van de vorige eeuw kwam de klad erin. „De mensen hadden geen geld voor onderhoud en de boel verpauperde zienderogen. Het was er smerig en donker en daardoor, én als gevolg van de armoede van de mensen, was er veel ziekte. Maar het was wel een heel hechte gemeenschap, waar iedereen elkaar kende en voor elkaar opkwam."

Na de oorlog veranderden de ideeën over wonen. „Met name de CPN, die vrij veel macht in Zaandijk had, oordeelde: ook arbeiders hebben recht op ruime en lichte huizen. Er ontstond toen een beleid om overal rechte rijen nieuwbouw te zetten en de oude huisjes, als ze leeg kwamen, meteen plat te gooien."

Liefhebbers van het Zaanse erfgoed zagen dat met lede ogen aan. Het waren uiteindelijk Michiel en Gré Pos die het voortouw voor actie namen. Gré's oma had vroeger een winkeltje in de Domineestuin en zij had daardoor bijzondere herinneringen aan het wijkje. „Michiel kwam bij mij", vertelt Sman. „Hij zei: 'Het loopt helemaal fout daar. Als we niks doen, staat er over een paar jaar geen huis meer overeind. Dat kan toch niet. Zelf kende ik het buurtje van erdoorheen fietsen, ik heb er nooit gewoond. Maar ik was geraakt door het sfeertje, ik vond het er leuk."

Werkgroep

Er kwam een werkgroep die op haar beurt contact zocht met de al langer bestaande groep Bewoon Mij uit Assendelft. „Het was in de jaren zeventig een trend in Zaanstad om alles wat oud was tegen de vlakke te gooien. Er ontstonden dus allerlei groepen die voor behoud streden. Wij hadden heel idealistische ideeën: behoud van historische pandjes en woonruimte voor mensen met een smalle beurs creëren. In het begin waren we vrij theoretisch bezig. We schreven een notitie en die overhandigden we aan de toenmalige wethouder Ralph Pans. Maar dat haalde niet veel concreets uit."

Het keerpunt kwam toen Domineestuin 5 leeg kwam. „Er was in die tijd al heel veel overlast van baldadige jeugd in de wijk. Er werden regelmatig brandjes gesticht. Nummer 5 stond bijna pal tegen het huis van de burens en zij waren als de dood dat een eventuele brand op hun huis zou overslaan. Er moest snel gehandeld worden en dat gebeurde ook. Jan Duyvis, nu nog altijd lid van onze stichting en bekend als de 'burgemeester van oud-Zaandijk', ging er in wonen. We besloten een stichting op te richten die ging proberen om de open plekken in het buurtje op te vullen met nieuwe huizen in de traditie van de Zaanse houtbouw uit 1750-1850."

Herbouw

Het duurde nog drie jaar voordat de gemeenteraad van Zaanstad om was. „Op 7 oktober 1982 gingen zij akkoord. We hebben een stedenbouwkundige ingeschakeld die de hele structuur van de wijk opnieuw heeft getekend. En daarna was het nog een kwestie van invullen." Dat invullen gebeurde deels door het opknappen van de nog overeind staande pandjes, deels door de herbouw van oude huisjes die van elders in de Zaanstreek kwamen en deels door nieuwbouw in oude stijl. „Doordat de meeste nieuwe bewoners ervoor kozen de kosten laag te houden door veel zelf te doen, ontstond er een grote saamhorigheid. De een had verstand van elektriciteit, de ander wist veel van dakdekken. En zo hielpen mensen elkaar.

Van veel oude huisjes die afgebroken waren, beschikten we nog wel over de oude maatvoering en aan de hand daarvan werd het nieuwe pandje opgetrokken."

'Rekkelijken'

Het wijkje staat er inmiddels, dus de taak voor de stichting lijkt erop te zitten. „Nee, dat is niet zo. Ons doel was destijds tweeledig: het herstel van de Domineestuin, maar ook het handhaven van de oude stijl en sfeer. We merken nu dat dit tweede aspect om permanente aandacht vraagt. Je kunt de huidige bewoners in twee groepen splitsen: de 'preciezen' en de 'rekkelijken'. In die laatste categorie vallen de mensen die -omdat het makkelijker en goedkoper is- een kant en klare schutting kopen bij de Gamma of een haagje coniferen in de tuin zetten. Maar dat is niet de bedoeling. Het moet zoveel mogelijk in de oude stijl blijven. We hebben daarom in 2000 een beeldkwaliteitsplan uitgebracht. Daarin staat precies hoe een schoorsteen, een schutting een makelaar of een raamkozijn er uit moet zien volgens de regels van de Zaanse houtbouw. Er staat ook een lijst bomen, heesters en planten in die je van oudsher in de Zaanse tuinen vond. We kunnen natuurlijk niemand dwingen, maar vinden het toch belangrijk dat het totaalbeeld goed is."

Sman hoopt dat dit beeldkwaliteitsplan, nu nog een vrijblijvend advies aan de bewoners, te zijner tijd als onderlegger zal dienen bij het opstellen van het nieuwe bestemmingsplan voor de wijk. „Dan heb je regels waar je mensen aan kunt houden. Het zou nog mooier zijn als het hele wijkje tot beschermd dorpsgezicht wordt verklaard. Maar dat zit er in deze tijd van bezuinigingen niet in, vrees ik. Voorlopig moeten wij als stichting dus als waakhond blijver fungeren."

Dagblad Zaanstreek

Van onze verslaggever

ZAANDIJK - Bewoners van de Zaanse Domineestuin hebben een 'wapen' geschreven waarmee ze aantasting van de bouwstijl in hun buurt kunnen voorkomen. Het boek 'Domineestuin' moet als leidraad dienen voor de afdeling bouwen en wonen van de gemeente Zaanstad, zodat bouwaanvragen in het historische Zaanse buurtje eraan worden getoetst.

Tijdens een bewonersoverleg in januari hebben bewoners het boekje met algemene stemmen aanvaard als leidraad en uitgangspunt voor toekomstige verbouwingen in het buurtje. Als het aan de bewoners ligt, gaat de afdeling bouwen en wonen van Zaanstad bouwplannen toetsen aan het stijlboek. Zo moet worden voorkomen dat het karakter van het buurtje wordt aangetast door de (ver) bouw van dakkapellen, gevels, erfafscheidingen, carports en schuren in een stijl uit de 21e eeuw.

Wettelijk kader

Secretaris R. Sman van de Stichting Domineestuin stelt dat het mogelijk is dat de gemeente het boek als wettelijk kader gaat gebruiken. „In Laren is de dorpskern ook in een beeldkwaliteitsplan vastgelegd en er zijn meer voorbeelden." Gemeentewoordvoerder U. Brolsma wil het boekje afwachten. „We willen het eerst eens inkijken. We zijn zeer geïnteresseerd in het boek, vooral de afdeling monumenten. We wachten met spanning af."

Momenteel wordt de afdeling bouwen en wonen van Zaanstad door de Stichting Domineestuin geadviseerd bij bouwplannen voor de buurt.

Vloeken

Het stijlboek is vooral nu nodig omdat volgens Sman de overheid steeds meer teruggaat. Meer verbouwingen worden daarom toegestaan, terwijl sommige mensen niet meer weten in welke stijl ze moeten (ver)bouwen in de Domineestuin. „Je ziet dat mensen schuren bouwen met plastic of golfplaten daken. De eerste mensen die hier in de jaren tachtig een huis bouwden wisten precies waar het om ging, maar nu zie je opeens kunststof kozijnen verschijnen. Voor kenners is dat als vloeken in de kerk."

De Domineestuin in Zaanse was in de jaren zeventig een vervallen buurt achter de kerk in Zaanse. Een aantal Zaanse trok zich het lot van de buurt aan en richtte de Stichting Domineestuin op. Het Plan Domineestuin werd gepresenteerd. Volgens het plan werd de buurt met slechts enkele vervallen houten pandjes omgetoverd in een buurtje met bijna dertig houten huizen in een bouwstijl uit de achttiende en negentiende eeuw.

Unieke buurt

Het plan werd uitgevoerd en een unieke buurt ontstond. Nieuwe Vaartkade, Lange Pad en Domineestuin vormen een authentiek Zaanse woonbuurtje met smalle straatjes, houten huizen en groen en water. Geen toeristische attractie zoals het andere buurtje met Zaanse huisjes op de Zaanse Schans, maar een verzameling Zaanse huisjes versholven tussen de 'moderne', huizen van Pian Donker. Nu Plan Domineestuin klaar is vindt de stichting het tijd om te strijden voor het behoud van de oude stijl. Daarbij is het boek De Domineestuin moet de Domineestuin blijven een middel. Een werkgroep van bewoners en bestuur heeft het wérk gemaakt. De Zaanse bouwstijl in de buurt wordt in het boek beschreven. Ook komen bouwelementen zoals gevelbetimmering, vensters, deuren en dakkapellen aan de orde.

Het Parool 20 december 1988

'Geitewollen sokken' redden oude wijk Zaandijk

De 23 gezinnen in het markante Zaandijkse wijkje 'Achter de kerk' zijn dik tevreden met de plek waar ze wonen. De wijk kan met gemak een vergelijking met de iets verderop gelegen toeristische trekpleister de Zaanse Schans doorstaan. Ze vinden 'Achter de kerk' zelfs mooier. En daarom zijn ze ook meteen wat huiverig. Michiel Pos, een van de wijkbewoners zegt: "We zitten hier niet te wachten op bussen vol toeristen. Alsjeblieft niet. En er komt ook geen pannekoekenhuisje." Wie tien jaar geleden had gezegd dat 'Achter de kerk' er in 1988 'gelikt' bij zou liggen, zou voor gek zijn verklaard. Toen stonden op het terrein alles bij elkaar vijf krotten. Het wijkje stond zelfs op de nominatie te worden gesloopt

ZAANDIJK - 'Achter de kerk' ligt op een wat vreemde plek. Aan drie kanten staan tientallen nieuwbouwwoningen van het model dertien-in-een-dozijn. De vierde zijde wordt gemarkeerd door een blinde muur van de vatenfabrikant Pielkenrood. Maar die wordt binnenkort geverfd, weten de bewoners. Er hangt ook een vreemde geur boven de wijk. De lucht van de Zaanse cacao-fabriek vermengt zich met die van een margarine-fabriek. Maar dat went, zegt wijkbewoner Jan Duyvis. En bovendien, oordeelt hij, 'stinkt de hele Zaanstreek'. Het ongemak wordt voor lief genomen.

De eerste huisjes achter de Zaandijker kerk werden in de zestiende eeuw gebouwd. In 1613 stonden er ongeveer vijftien, maar de wijk dijde nadien snel uit. 'Achter de kerk' was door de eeuwen heen een typische arbeidersbuurt. De welgestelden woonden vroeger in fraaie koopmanshuizen op de dijk, binnendijks vestigden zich de kleine luiden (winkeliers en ambachtslieden) en achter de kerk woonde het volk.

In het begin van de jaren dertig zette het verval in. De oorzaak is niet te achterhalen. Een voor de hand liggende verklaring is dat veel woningen aan het einde van hun Latijn waren.

In 1946 voorspelde een verslaggever van een ter plaatse verschijnende krant dat met de jaren een groot deel van de Domineestuin zal verdwijnen'. Hij schreef het zonder een spoortje weemoed, het werd gewoon even vastgesteld.

In 1971 leek de wijk reddeloos verloren. Er woonden nog acht gezinnen in krakkemikkige huizen en niemand wilde er meer lang blijven. Het gemeentebestuur van Zaandijk besloot een kleine twintig jaar geleden de buurt te slopen. Er moest plaats worden gemaakt voor nieuwbouw. Protesten van de stichting Zaans Schoon verijdelden die plannen, maar daar bleef het toen bij. Pas toen veertien jaar geleden een groepje Zaankanters zich het lot van de wijk werkelijk aantrok werd het pad naar herstel ingeslagen.

Verwaarloosd!

Michiel Pos is de initiatiefnemer van het nieuwe 'Achter de kerk'. In 1974 werd hij eigenaar van een huis aan de Nieuwe Vaartkade. De woning was al 150 jaar in zijn familie. "Het huisje was eigenlijk onbewoonbaar," vertelt Pos. "Het was schromelijk verwaarloosd. Er zaten enorme scheuren in de muren en praktisch al het hout was vermolmd. Dat is allemaal best te verklaren. In die tijd had men geen oog voor houtbouw. De mensen die hier woonden en een nieuwbouwwoning kregen aangeboden wisten niet hoe snel ze weg moesten. Het was de tijdgeest."

Hij wilde echter maar al te graag zijn huisje opknappen. "Ik zat op een flat en vond dat niks. Opeens had ik een huis met een tuin en het maakte mij weinig uit hoe het er uit zag. Ik ben gewoon begonnen met opknappen."

Nadat Pos maandenlang met een aantal vrienden had geploeterd om de woning te herstellen en het pand gebruiksklaar was, kwam Rob Bakker op de proppen. Bakker kocht een vervallen huis aan de Nieuwe Vaartkade. Niet gehinderd door enige kennis van zaken, maar met een tomeloze inzet, ging hij aan de slag. Het fanatisme van Bakker, die bij vrieskou met vier truien over elkaar bleef doortimmeren, is nog vaak onderwerp van gesprek in de buurt.

Pos en twee vrienden richtten in 1978 de stichting Domineestuin op. Het simpele doel was 'Achter de kerk' geheel te restaureren. In de begintijd zat er weinig schot in de ideeën. Pos: "Het was de tijd van de onbespoten groente en iedereen z'n eigen volkstuintje. We gingen bij de paar gezinnen die hier toen woonden met

een brief rond. We vroegen daarin of men zich achter onze ideeën wilde scharen en of men daar ook iets voor wilde betalen. Daar is het mee begonnen."

Idealisten

Nadat Jan Duijvis zich bij de doe-het-zelvers ging het snel. Duijvis: "Ik woonde destijds op een flat in de polder en wilde dolgraag een benedenwoning. Ik kende Michiel Pos via via en kon daardoor aan de Domineestuin een huisje kopen. Wat ik hier aantrof? Een heerlijk stelletje idealisten. De stichting had in Zaandijk een geitewollensokken-imago en dat was niet onterecht. Er werd ook heel sceptisch naar gekeken, door zowel de burgerij als het gemeentebestuur."

Duijvis entree in de stichting ging van dik hout zaagt men planken. Tijdens een emotioneel verlopen vergadering maakte hij bekend zijn woning helemaal te willen slopen en vervolgens met nieuw hout weer op te zullen bouwen.

Het was een paleisrevolutie. Tot dan ging de stichting er van uit dat gebruik moest worden gemaakt van sloophout en dat de panden zo authentiek mogelijk moesten blijven. Maar Duijvis had weinig keus. want het hout van zijn woninkje was te slecht om er zelfs maar lucifers van te maken. Duijvis kreeg gelijk en toog aan het werk. Het duurde een klein jaar voordat hij zijn nieuwe huis kon betrekken.

Duijvis, die in 1982 voorzitter van de stichting werd, bleek van grote waarde voor 'Achter de Kerk', maar de komst van architect Piet van Nugteren was minstens zo belangrijk. Van Nugteren had gestudeerd op de architectuur van typisch Zaanse huizen. Iedereen die zich meldde voor een huis in de wijk, kon aan Van Nugteren zijn wensen bekend maken. Van Nugteren leverde vervolgens maatwerk af.

Vooraf in het begin van de jaren tachtig ging het hard. Menigeen klopte bij de stichting aan voor een huis in 'Achter de Kerk', maar niet iedereen werd klakkeloos toegelaten. Het stichtingsbestuur bepaalde zelf wie als burens werden geduld. "Ach balloteren, dat-is zo'n zwaar woord, meent Duijvis. "Maar in feite deden we dat wel. Hier was een heel aparte wijk aan het ontstaan. Om te beginnen bouwde zowat de hele buurt mee aan elk nieuw huis dat er kwam. Daar was iedereen bij betrokken en daar moet je wel tegen kunnen."

Anoniem

"Daarnaast wisten veel mensen écht met waar ze aan wilden beginnen. Je sociale leven kon je gevoeglijk een paar maanden in de ijskast stoppen. Elk vrij uurtje v moest in het huis worden gestoken. Bovendien is dit een buurt met heel smalle paden. De huizen staan erg dicht op elkaar. Niemand mag verwachten dat hij hier anoniem kan leven. Het is een keer gebeurd dat we iemand duidelijk hebben gemaakt dat hij maar beter weg kon gaan. Die man was al begonnen, maar paste absoluut' met bij de rest van de bewoners. Eng? Misschien wel. maar zo steekt het nu eenmaal in elkaar in deze buurt."

'Achter de kerk' bestaat inmiddels tien jaar en is wat men noemt peseltied. Er is nog één huisje aan het Hazepad te vergeven. Duijvis en Pos vinden het vooral aardig dat de wijk rijk gemêleerd is. De handwerklieden en de mensen die hun brood met het hoofd verdienen wonen praktisch op elkaars lip. En dat gaat perfect, zeggen ze alle twee met grote nadruk. De sociale controle is vanzelfsprekend nog steeds groot, maar niet benauwend.

Duijvis:"Iedereen kan aan het wonen hier zijn eigen inhoud geven. Wil je elke dag bij elkaar over de vloer komen, dan kan dat. Beperk je je tot af en toe een praatje, dan is dat ook prima. Elk jaar hebben we met z'n allen een nieuwjaarsborrel. Dat is altijd reuze gezellig. En ach, of dat beklemmend is moet iedereen maar voor zichzelf uitmaken. Het is wel zo dat hier niemand twee dagen dood in zijn woning zal liggen, zonder opgemerkt te worden. Dat vind ik wel een prettig idee.

Telegraaf 23 september 1987

Tweede Zaanse Schans

ZAANDIJK - De oude Zaanstreek is verrijkt met een schilderachtig woonbuurtje in karakteristieke houtbouw: de Domineestuin. Het buurtje, gelegen achter de oude Zandijker kerk, is door de bewoners eigenhandig gebouwd zonder één cent gemeentesubsidie of duit van Monumentenzorg. Het doet niet onder voor de beroemde Zaanse Schans.

Bouwkundige Piet van Nugteren van architectenbureau Schipper, Verbeek en Zijlstra maakte het ontwerp en bouwbedrijf Ed Vogelenzang deed het heikwerk. Piet van Nugteren: „Het was de bedoeling om op deze plek de oude bestaande woningen te vervangen door nieuwbouw. Wij wilden dit stukje oud Zandijk behouden en zijn ervoor aan het knokken gegaan.

Een aantal houten woningen werd opgeknapt en de rest vervangen door nieuwe huizen, gebouwd volgens oud model. We hebben zoveel mogelijk geprobeerd de huizen aan de buitenkant het gezicht van 'vroeger' te geven." Het meeste bouw materiaal was van slopers afkomstig. Oudhollandse pannen werden overal vandaan getoverd.

Het buurtje dankt zijn naam aan een pad, dat van oudsher door de tuin van de dominee van de Zandijker kerk liep. Later kwamen er de arbeiderswoningen te staan. Het buurtje raakte in de jaren zeventig sterk in verval. Verontruste Zandijkers zagen dit met lede ogen aan. Ze bleven niet stilzitten, maar kwamen in actie.

Piet: „Zelfbouw van de bewoners stond bij onze plannen voorop. Daarmee wilden we natuurlijk de bouwkosten zoveel mogelijk drukken. De gemeente stond eerst wat huiverig tegenover onze plannen, maar gaf later alle medewerking. De sloten in de buurt werden in haar opdracht gebaggerd en de paden verbeterd. We hebben zoveel mogelijk oude historische details tot nieuw recht laten komen."

Het resultaat: twintig nieuwbouwpandjes en zeven gerestaureerde pandjes. Een enkel pand werd op een andere Zaanse plek gededemonteerd en naar de Domineestuin getransporteerd. De gevels werden door Van Nugteren ontworpen.

Burenhulp stond tijdens de bouw voorop. Piet: „Als er bijvoorbeeld pannen gelegd moesten worden, liet iedereen zijn eigen werk schieten en schoot te hulp. Na afloop werd samen een rondje 'pannenbier' gedronken."